IQTIDORLI TALABALAR BILAN ISHLASHDA INDIVIDUAL TA'LIM TRAYEKTORIYASINI LOYIHALASH

Sattarova Muhabbat Alijanovna
Mustaqil izlanuvchi
E-mail: sattarovamuhabbat361@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21350670

Annotatsiya. Mazkur maqolada iqtidorli talabalar bilan ishlashda individual ta’lim trayektoriyasini loyihalashning nazariy-pedagogik asoslari hamda amaliy ahamiyati yoritilgan. Individual ta’lim trayektoriyasining iqtidorli talabalarning intellektual salohiyati, kreativ fikrlashi, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi va kasbiy rivojlanishiga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, Finlandiya oliy ta’lim tizimida individual ta’lim trayektoriyasini tashkil etish tajribasi o‘rganilib, uni O‘zbekiston oliy ta’lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari asoslangan. Tadqiqot natijalari asosida iqtidorli talabalar uchun individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: iqtidorli talabalar, individual ta’lim trayektoriyasi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, ta’limni individuallashtirish, pedagogik loyihalash, oliy ta’lim, Finlandiya tajribasi, akademik rivojlanish, kasbiy kompetensiya.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-педагогические основы и практическое значение проектирования индивидуальной образовательной траектории в работе с одарёнными студентами. Проанализировано влияние индивидуальной образовательной траектории на развитие интеллектуального потенциала, креативного мышления, исследовательских компетенций и профессионального становления студентов. Особое внимание уделено опыту высшего образования Финляндии в организации индивидуальных образовательных траекторий и возможностям его адаптации к системе высшего образования Узбекистана. По результатам исследования разработаны научно-практические рекомендации по проектированию индивидуальных образовательных траекторий для одарённых студентов.
Ключевые слова: одарённые студенты, индивидуальная образовательная траектория, личностно-ориентированное обучение, компетентностный подход, индивидуализация обучения, педагогическое проектирование, высшее образование, опыт Финляндии, академическое развитие, профессиональные компетенции.

Abstract. This article examines the theoretical and pedagogical foundations and practical significance of designing individualized learning pathways for gifted students in higher education. The study analyzes the impact of individualized learning pathways on students' intellectual potential, creative thinking, research competencies, and professional development. Particular attention is paid to the experience of the Finnish higher education system in implementing individualized learning pathways and the possibilities of adapting this experience to the higher education system of Uzbekistan. Based on the findings, scientific and practical recommendations are proposed for designing effective individualized learning pathways for gifted students.
Keywords: gifted students, individualized learning pathway, student-centered education, competency-based approach, individualized learning, pedagogical design, higher education, Finnish experience, academic development, professional competence.

Kirish. Zamonaviy oliy ta’lim tizimida iqtidorli talabalarni aniqlash, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish hamda individual imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Globallashuv, raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish sharoitida oliy ta’lim muassasalari oldiga nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, balki har bir talabaning qobiliyati, qiziqishi va kasbiy maqsadlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish vazifasi ham qo‘yilmoqda. Shu nuqtai nazardan, iqtidorli talabalar bilan ishlashda individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash zamonaviy pedagogikaning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Individual ta’lim trayektoriyasi talabaning shaxsiy ehtiyojlari, qobiliyatlari, kasbiy qiziqishlari va rivojlanish istiqbollariga mos ravishda ta’lim jarayonini rejalashtirish hamda tashkil etishga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Ushbu yondashuv orqali talabalarga o‘z ta’lim yo‘nalishini mustaqil tanlash, ilmiy-tadqiqot faoliyatida faol ishtirok etish, fanlararo integratsiyani amalga oshirish va kasbiy kompetensiyalarini izchil rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. Natijada iqtidorli talabalarning intellektual salohiyati, kreativ fikrlashi, innovatsion g‘oyalarni ilgari surish qobiliyati va mustaqil ta’lim olish kompetensiyalari yanada rivojlanadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, individual ta’lim trayektoriyasini samarali tashkil etish iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning eng muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, Finlandiya oliy ta’lim tizimida talabaning individual rivojlanish rejasini ishlab chiqish, moslashuvchan o‘quv dasturlarini shakllantirish, mentorlik va akademik maslahat tizimini yo‘lga qo‘yish hamda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish orqali har bir talabaning salohiyatini to‘liq namoyon etish uchun zarur sharoit yaratilgan. Ushbu tajriba iqtidorli talabalarning ilmiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlashda yuqori samaradorlikka ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Adabiyotlar tahlili. Iqtidorli talabalar bilan ishlashda individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash masalasi zamonaviy pedagogikaning muhim ilmiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda individual ta’lim trayektoriyasi talabaning qobiliyati, qiziqishi, ehtiyoji va kasbiy maqsadlariga mos ravishda ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizm sifatida e’tirof etiladi. Bunday yondashuv iqtidorli talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularning mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosida ham ta’limni individuallashtirish g‘oyalariga alohida e’tibor qaratilgan. Abu Nasr Forobiy insonning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirishda individual yondashuv, bilimlarni bosqichma-bosqich egallash hamda ustozning yo‘naltiruvchi faoliyati muhim o‘rin tutishini ta’kidlagan. Uning fikricha, har bir shaxsning imkoniyatlari turlicha bo‘lgani sababli ta’lim jarayoni ham shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim [1].

Abu Ali ibn Sino ta’lim jarayonida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ularning qobiliyatlarini izchil rivojlantirish hamda individual mashg‘ulotlarni tashkil etish zarurligini ilmiy asoslab bergan. Olimning qarashlariga ko‘ra, shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirish uchun ta’lim mazmuni va metodlari uning individual imkoniyatlariga moslashtirilishi kerak [2].

Abdulla Avloniy ta’limning asosiy maqsadi har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalash ekanligini ta’kidlab, har bir o‘quvchining qobiliyati va qiziqishiga mos pedagogik yondashuvni qo‘llash zarurligini qayd etgan. Uning ta’limni individuallashtirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va shaxsning ma’naviy-intellektual kamolotini ta’minlashga oid qarashlari bugungi kunda individual ta’lim trayektoriyasini loyihalashning nazariy asoslaridan biri hisoblanadi [3].

Zamonaviy xorijiy pedagogik tadqiqotlarda Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan Mastery Learning konsepsiyasi har bir talabaning o‘zlashtirish sur’ati va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etish zarurligini asoslaydi. Ushbu yondashuv individual ta’lim trayektoriyasini loyihalashda o‘quv jarayonini moslashtirish va talabaning o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi [4].

Howard Gardnerning ko‘p qirrali intellekt nazariyasida har bir insonning intellektual salohi yati turli yo‘nalishlarda namoyon bo‘lishi ta’kidlanadi. Olimning fikricha, ta’lim jarayonida barcha talabalar uchun bir xil yondashuvni qo‘llash samarali natija bermaydi. Shu sababli individual ta’lim trayektoriyasini ishlab chiqishda talabaning kuchli tomonlari, qiziqishlari va rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olish muhim hisoblanadi [5].

Finlandiya ta’lim tizimini tadqiq qilgan Pasi Sahlberg individual ta’lim trayektoriyasi mazkur mamlakat oliy ta’lim tizimining asosiy ustunliklaridan biri ekanligini ta’kidlaydi. Uning ilmiy qarashlariga ko‘ra, talabalarga o‘quv fanlarini mustaqil tanlash, ilmiy loyihalarda ishtirok etish, mentorlik va akademik maslahat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarining yaratilishi ularning intellektual va kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi. Mazkur yondashuv Finlandiya oliy ta’lim tizimining xalqaro reytinglarda yuqori natijalarga erishishida muhim omillardan biri sifatida baholanadi [6].

OECD tomonidan ishlab chiqilgan Learning Compass 2030 konsepsiyasida ham individual ta’lim trayektoriyasi zamonaviy ta’limning asosiy tamoyillaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Mazkur hujjatda talabaning mustaqil ta’lim olishi, reflektiv fikrlashi, o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantirish va hayot davomida o‘qishga tayyorligini ta’minlash individual ta’limni loyihalashning asosiy maqsadlari sifatida belgilangan [7].

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning eng muhim pedagogik mexanizmlaridan biri ekanligini ko‘rsatadi. Sharq mutafakkirlarining ta’limni individuallashtirishga oid g‘oyalari, zamonaviy pedagogik nazariyalar hamda Finlandiya oliy ta’lim tizimi tajribasi ushbu yondashuvning ilmiy-metodologik asoslarini tashkil etadi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda iqtidorli talabalar bilan ishlashda individual ta’lim trayektoriyasini loyihalashning pedagogik imkoniyatlari nazariy va qiyosiy-pedagogik jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, individuallashtirilgan ta’lim tamoyillari hamda tizimli yondashuv tashkil etdi. Tadqiqot materiallari sifatida individual ta’lim trayektoriyasi, iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash, ta’limni individuallashtirish va Finlandiya oliy ta’lim tizimiga oid ilmiy monografiyalar, Scopus va Web of Science bazalarida nashr etilgan ilmiy maqolalar, OECDning analitik hisobotlari hamda O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlardan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy-pedagogik tahlil, analiz va sintez, umumlashtirish, induksiya hamda deduksiya usullari qo‘llanildi. Shuningdek, Finlandiya oliy ta’lim muassasalarida individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish, akademik maslahat, mentorlik, moslashuvchan o‘quv rejalari va talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish tajribasi o‘rganilib, ularni O‘zbekiston oliy ta’lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari baholandi. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida iqtidorli talabalar uchun individual ta’lim trayektoriyasini loyihalashning pedagogik modeli, uni samarali tashkil etish shartlari hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash iqtidorli talabalar bilan ishlashning eng samarali pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv har bir talabaning intellektual salohiyati, qiziqishlari, kasbiy maqsadlari va individual rivojlanish ehtiyojlarini hisobga

olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini beradi. Natijada talabalar o‘z qobiliyatlarini to‘liq namoyon etish, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Individual ta’lim trayektoriyasining asosiy afzalligi shundaki, u barcha talabalar uchun bir xil yondashuvni emas, balki shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari va rivojlanish dinamikasini hisobga olgan holda ta’lim mazmunini moslashtirishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni tasdiqladiki, Finlandiya oliy ta’lim tizimida individual ta’lim trayektoriyasi talabaning akademik va kasbiy rivojlanishini boshqarishning muhim vositasi sifatida qaraladi. Talabalarga o‘quv fanlarini tanlash, ilmiy loyihalarda qatnashish, xalqaro akademik almashinuv dasturlarida ishtirok etish hamda mentor va akademik maslahatchilar bilan hamkorlikda o‘z rivojlanish rejasini ishlab chiqish imkoniyati yaratilgan. Ushbu yondashuv talabalarning mustaqil qaror qabul qilish, mas’uliyatni his etish, ilmiy izlanish olib borish va kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, moslashuvchan o‘quv rejalari va kredit-modul tizimining samarali qo‘llanilishi individual ta’lim trayektoriyasining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

1-jadval. Iqtidorli talabalar bilan ishlashda individual ta'lim trayektoriyasining asosiy pedagogik komponentlari

Individual ta'lim trayektoriyasi komponentlari	Mazmuni	Kutilayotgan natija
Individual rivojlanish maqsadini belgilash	Talabaning qobiliyati, qiziqishi va kasbiy maqsadlarini aniqlash	Shaxsiy rivojlanish strategiyasi shakllanadi
Moslashuvchan o'quv rejasini tuzish	Tanlov fanlari va individual o'quv yuklamasini belgilash	Ta'lim jarayonining individuallashuvi ta'minlanadi
Mentorlik va akademik maslahat	Mentor tomonidan muntazam pedagogik va ilmiy yo'naltirish	Ilmiy faoliyat va kasbiy rivojlanish qo'llab-quvvatlanadi
Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish	Grantlar, loyihalar va konferensiyalarda ishtirok etish	Tadqiqotchilik kompetensiyasi rivojlanadi
Raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish	LMS, elektron portfolio va ta'lim analitikasi vositalaridan foydalanish	Ta'lim jarayoni monitoringi va tahlili takomillashadi
Formativ baholash va refleksiya	Talabaning rivojlanish dinamikasini muntazam baholash	O'z-o'zini rivojlantirish va reflektiv fikrlash shakllanadi
Kompetensiyalarni monitoring qilish	Akademik va kasbiy kompetensiyalarni baholash	Individual ta'lim trayektoriyasi doimiy takomillashtiriladi

Manba: Muallif tomonidan Finlandiya oliy ta'lim tizimi tajribasi asosida ishlab chiqilgan.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham individual ta’lim trayektoriyasini keng joriy etish iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Buning uchun kredit-modul tizimi imkoniyatlaridan samarali foydalanish, akademik maslahat va mentorlik xizmatlarini rivojlantirish, ta’lim jarayonini raqamlashtirish hamda talabalarning qobiliyati va kasbiy qiziqishlariga mos o‘quv rejalari ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, individual rivojlanish natijalarini muntazam monitoring qilish va baholash tizimini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari iqtidorli talabalar bilan ishlashda individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash zamonaviy oliy ta’lim tizimining muhim pedagogik yo‘nalishlaridan biri ekanligini tasdiqladi. Individual ta’lim trayektoriyasi talabaning qobiliyati, qiziqishi, intellektual salohiyati va kasbiy maqsadlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini berib, uning mustaqil ta’lim olish, ilmiy izlanish olib borish hamda kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv iqtidorli talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlashda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot davomida Finlandiya oliy ta’lim tizimida individual ta’lim trayektoriyasini tashkil etish tajribasi tahlil qilinib, uning asosiy ustunliklari talabaning erkin tanlov imkoniyati, moslashuvchan o‘quv dasturlari, mentorlik va akademik maslahat tizimi hamda raqamli ta’lim texnologiyalari bilan uzviy integratsiyalashganligi aniqlandi. Ushbu omillar talabalarning ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatini faollashtirish, akademik mustaqilligini rivojlantirish va kasbiy kompetensiyalarini izchil shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Olingan natijalar O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash va amaliyotga joriy etishni yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatdi. Xususan, kredit-modul tizimi imkoniyatlaridan samarali foydalanish, mentorlik va tyutorlik faoliyatini rivojlantirish, raqamli ta’lim platformalarini keng qo‘llash hamda talabalarning individual rivojlanish natijalarini muntazam monitoring qilish iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Forobiy, A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Ibn Sino, A.A. Donishnoma. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2011.
3. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Bloom, B.S. *Human Characteristics and School Learning*. – New York: McGraw-Hill, 1976.
5. Gardner, H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. – New York: Basic Books, 2011.
6. Sahlberg, P. *Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?* – New York: Teachers College Press, 2015.
7. OECD. *OECD Learning Compass 2030*. – Paris: OECD Publishing, 2019.